

# *Den københavnske intelligens og ytringsfriheden i midten af 1830erne*

AF

SØREN JUELSTORP

Et af de varmeste politiske temaer i 1830ernes politiske liv var spørgsmålet om ytringsfriheden. Regeringens meddelelse i februar 1831 om, at kongen ville indføre rådgivende provinsialstænder medførte en politisering af offentligheden. De tre første årtier af 1800-tallet var offentligheden rent litterær. Regeringen havde med trykkefrihedsforordningen af 27.9.1799 sat en stopper for den tiltagende kritik af enevælden, en kritik som var fulgt i kølvandet på revolutionen i Frankrig i 1789, hvor naturrettens borgerlige frihedsrettigheder proklameredes i opposition mod l'ancien regime.

Efter trykkefrihedsloven af 27.9.1799 kunne en publicist idømmes dødsstraf for at tilskynde til forandring i regeringsformen og landsforvisning for at søge at udbrede mistillid til forfatningen eller regeringen. Det var endvidere strafbart at »skumle med Bitterhed« over regeringen eller at »indklæde sine Anmærkninger over dens Foranstaltninger i utilbørlige eller usømmelige Udtrykke«.

Der indtrådte straks en stilstand i den offentlige politiske debat. Trykkefrihedsforordningen definerede ikke borgernes rettigheder i klare vendinger. I indledningen til loven stod der blot, at kongen yndede pressefriheden, fordi han anså den som det mest virksomme middel til at udbrede oplysning og almennyttige kundskaber blandt borgerne. Med hensyn til borgernes rettigheder hed det, at kongen ikke ville forhindre borgerne i med frimodighed og anstændighed at tilkendegive, hvad der efter deres mening kunne bidrage til at fremme det almene vel. Forfatterne blev dog samtidig formanet om at udtrykke sig med beskedenhed og ikke tilsidesætte den ærbødighed over for regeringen, som påhvilede dem som undersåtter.

Historikernes syn på presselovgivningen hænger sammen med deres syn på enevælden. Marcus Rubin, som skarpt kritiserede den sene enevælde under Frederik VI, har fremsat den opfattelse, at trykkefrihedsforordningen af 27.9.1799 blev brugt til at skræmme offentligheden fra at beskæftige sig med samfundsforhold. Rubin peger også på de skærpselser, der efterhånden blev givet trykkefrihedsforordningen ved tilføjelser, »som knapt nok støttede sig til Lovens Bogstav og i hvert Fald stred mod dens Aand«.<sup>1</sup>

Ifølge Povl Bagge er Hans Jensen formentlig den historiker i nyere tid, der er gået videst i sympati for enevælden.<sup>2</sup> Hans Jensen skildrer i sin bog »Nordisk Statstyre« fra 1942 Danmark i enevældens sidste tid som en retsstat, hvor borgerne under et i væsentlige henseender meget liberalt styre gennem lovene var sikret adskillige af de vigtigste frihedsrettigheder og hvor presselovgivningen var mild.

Hans Jensens syn på presselovgivningen er videreført af Harald Jørgensen.<sup>3</sup> Der kan næppe være tvivl om, at de er påvirket af enevældens defensor, A.S. Ørsted. Ørsted beskæftiger sig i sine erindringer intenst med presselovgivningen, som han allerede havde kommenteret i et værk, der udkom i 1801. Harald Jørgensen citerer da også flittigt Ørsted, når han vurderer presselovgivningen.

Nu er det vitterligt, at 1790ernes livlige politiske debat ophørte med udstedelsen af trykkefrihedsforordningen af 27.9.1799. Ørsted har i sine erindringer travlt med at understrege, at dette forhold ikke skyldtes presselovgivningen. Han peger på, at bl.a. romantikken ledte interesserne ind i andre spor end politik.<sup>4</sup>

Det er rigtigt, at den nye, unge generation, som fremtrådte ved 1800-tallets begyndelse, interesserede sig for litteratur, kunst og videnskab fremfor politik.<sup>5</sup> Ørsted har imidlertid ikke i tilstrækkelig grad sans for, at den ældre, politisk interesserede generation fra 1790erne var blevet forskrækket over de mange begrænsninger i den politiske ytringsfrihed, som trykkefrihedsforordningen medførte, en forskrækkelse, der forstærkedes ved landsforvisningen af P.A. Heiberg og M.C. Bruun for overtrædelse af presselovgivningen. Den ældre generation havde ikke mod til

<sup>1</sup> M. Rubin, 1807-14. Studier til Københavns og Danmarks Historie, 1892, s.21, jfv. s.546.

<sup>2</sup> P. Bagge, Om opfattelsen af den danske enevælde. Nordisk Tidskrift för Vetenskap, Konst och Industri. Ny serie. Årg.27, 1951, s.326-36.

<sup>3</sup> H. Jørgensen, Trykkefrihedsspørgsmaalet i Danmark 1799-1848, 1944.

<sup>4</sup> A.S. Ørsted, Af mit Livs og min Tids Historie, Bd. 1, 1851, s.42.

<sup>5</sup> En skildring af denne generations intellektuelle interesser findes i V. Vedel, Studier over Guldalderen i dansk Digtning, 1890.

at sætte sit ve og vel på spil ved fortsat at beskæftige sig med statsborgerlige forhold.<sup>6</sup>

I en anmeldelse af tidsskriftet »Athene« påpeger Jens Møller, at tidsskriftet er blottet for indlæg om samfundsforhold og han tilskriver dette forhold presselovgivningen.<sup>7</sup>

I 1814 udgav Jens Møller og Laurids Engelstoft første årgang af »Historisk Calender«, hvor Jens Møller i en »forerindring« (s. 16) skriver, at det kunne synes rimeligt, at en historisk kalender tegner et billede af sin egen tid, eller når den nu vil »anses for at være fædrenelandsk i det mindste (bringer) en Fædrenelands-Krønike over de løbende Aar«. Han skriver, at han har forsøgt at få Laurids Engelstoft til at gøre dette arbejde og fortsætter: »Vistnok er selv den løseste Berørelse af Statsstyrelsen forbunden med mange Vanskeligheder og Farer, som gjør denne Opgave betænkelig ...«

C.A. Thortsen skriver i »Historisk Udsigt over den danske Litteratur indtil Aar 1814«, (1839): »Forordningen af 27. Sept. 1799 skræmmede de populære Forfattere. De blev varsommere i deres Ytringer om Statens Anliggender og dens Bestyrelse, om Kirken og dens Lærdomme, overhovedet som slige for Almeenheden magtpaaliggende Gjenstande, hvis Drøftelse hidtil havde givet mange, især periodiske, Skrifter en stor Deel af dens Interesse«. <sup>8</sup>

Jeg må tilslutte mig Rubins vurdering af presselovgivningen. Det er usandsynligt at den store politiske interesse pludselig skulle forsvinde til fordel for litteratur, videnskab, kunst og religion. Sammenhængen med trykkefrihedsforordningen er utvivlsom. Man kan da også finde en form for politiske kommentarer i de første årtier af 1800-tallet, men de gemmer sig i videnskabelige publikationer, i fagvidenskabelige tidsskrifter. Det er det enevældige systems egne folk, bureaukraterne, som her søger at befæste retsbevidstheden både m.h.t. retspleje og statsadministrativ virksomhed.<sup>9</sup>

Ifølge §§ 26 og 27 i trykkefrihedsforordningen af 27.9.1799 skulle et eksemplar af en avis eller et tidsskrift såvel som et eksemplar af en bog på under 24 ark sendes af bogtrykkeren til politimesteren, før bladet eller bogen distribueredes eller solgtes. Hvis politimesteren fandt noget strafværdigt eller utilbørligt i publikationen, skulle han omgående forbyde

<sup>6</sup> Udvalg af Laurids Engelstofts Skrifter, Bd.3: Udvalg af Laurids Engelstofts Breve, udg. af C.F.Allen, 1862, s.255ff., s.293ff. K.L.Rahbek, Erindringer af mit Liv, 5.Deel, 1829, s.384ff.

<sup>7</sup> Dansk Litteraturtidende for 1814, nr.11.

<sup>8</sup> C.A.Thortsen, Historisk Udsigt over den danske Litteratur indtil Aar 1814, 1839, s.129.

<sup>9</sup> Dansk Litteraturhistorie, bd.5, 1984, s.163ff.

salget og beslaglægge alle trykte eksemplarer. Derefter skulle han indsende sin betænkning til Danske Kancelli, som herefter tog beslutning i sagen. Det blev efterhånden praksis p.g.a. de mange vage bestemmelser i presselovgivningen enten at indsende bladkorrekturer til polititilsynet eller at vente med at sælge bogen, til der var kommet besked fra politimesteren. Det var en politik, som Danske Kancelli opmuntrede til, selv om presselovgivningen utvivlsomt tillod, at man straks begyndte salget uden at vente på polititilsynet. Praksis blev formaliseret ved plakaten af 13. 5. 1814, hvor det i overensstemmelse med politidirektørens forslag blev bestemt, at salg og distribution ikke måtte finde sted, før polititilsynet havde tilkendegivet, at gennemsynet havde fundet sted, eller der var gået 24 timer efter indleveringen af blade, som ikke oversteg 1 ark, 4 dage for publikationer fra 1 til 24 ark.

Under Napoleonskrigene blev der skredet ind over for bladenes udenrigspolitiske artikler. I første omgang, dvs. i 1808, befalede kongen, at Danske Kancelli skulle sørge for, at bladene ikke bragte artikler, der kunne genere venligtsindede eller allierede stater. Indgrebene på dette felt resulterede i plakaten af 2. 10. 1810, som bestemte, at der skulle søges privilegium på at meddele politiske efterretninger. Der fandt yderligere indskrænkninger sted omkring 1820 i forbindelse med de sydeuropæiske oprørsbevægelser. Ved en kancelliskrivelse af 14. 12. 1821 blev det indskærpet de upriviligerede blade, at meddelelsen af politiske efterretninger ikke var tilladelig, selv om de forekom som bemærkninger hertil. Derved var det blevet endnu mere vanskeligt at fremkomme med politiske udtalelser.

Det er givet, at den tilsynsførende slettede i korrekturerne, hvis han mente, at en udtalelse var på kant med presselovgivningen. Således forekom der stadig flere »censurhuller« i Kjøbenhavnsposten i løbet af årene 1831-34 i takt med bladets stigende interesse for statsborgerlige forhold. Harald Jørgensen skriver, at det er umuligt at danne sig et præcist indtryk af i hvilken udstrækning polititilsynet strøg passager i de indleverede korrekturer. Han mener imidlertid ikke, at der var tale om rædselsregimente.<sup>10</sup> Marcus Rubin mener derimod, at tilsynet generelt var undertrykkende og taler ligefrem om censur.<sup>11</sup> Han påpeger, at kongen omkring 1820 var særlig nervøs over for pressen, hvilket gav sig udslag i krav om skærpet censur. Det er utvivlsomt, at ethvert tilløb til politisk kritik blev standset.

<sup>10</sup> H. Jørgensen, Trykkefrihedsspørgsmaalet i Danmark 1799-1848, s. 105, jvf. s. 109. P. Bagge har kritiseret H. Jørgensens opfattelse af presselovgivningen i Historisk Tidsskrift, 11. Rk., Bd. 1, 1944-46, s. 183-98.

<sup>11</sup> M. Rubin, 1807-14. Studier til Københavns og Danmarks Historie, 1891, s. 554f. M. Rubin, Frederik VI's Tid, 1895, s. 311.

Den stramme kurs over for pressen ændredes med beslutningen om at indføre rådgivende stænderforsamlinger. Nu, hvor borgerne skulle tages med på råd i lovgivningssager, kunne den skrappe kurs over for pressen ikke opretholdes. Politiske kommentarer blev tilladt. Det ses da også, at der straks fremkom en debat om forfatningsplanerne i 1831, men debatten var til tider underdanig over for kongen. De fleste publicister manglede politisk selvtillid. De var uvant med, at der kunne fremsættes politiske kommentarer. Som Henrik Hertz skrev i sin roman »Stemninger og Tilstande« fra 1839 havde offentligheden helt hengivet sig til æstetikken. P.g.a. »Vi alene vide«-forholdene var offentligheden rent litterær indtil det politiske gennembrud i 1830erne.

Den begyndende politisering af offentligheden først i 1830erne afspejlede sig i aviserne. I stigende grad blev samfundsspørgsmål debatteret. Polititilsynet var på vagt. Det kan ses af det stigende antal »censurhuller« i Kjøbenhavnsposten, som fra udelukkende at være et litterært blad med petitjournalistik var blevet forvandlet til politisk debatorgan. Polititilsynet fandt sig åbenbart berettiget til at slette passager, som det fandt for åbenmuede. Det medførte i begyndelsen af 1834 en langvarig debat om ytringsfriheden. Publicisterne havde åbenbart behov for bl.a. at søge afklaret, hvor de stod i forhold til presselovgivningen.

Kjøbenhavnspostens udgiver og redaktør, A. P. Liunge, beklagede sig den 14.2.1834 i bladet over, at polititilsynet var berettiget til at slette i avisernes korrekturer, og han mente derfor, at det kom an på den tilsynsførendes »Circumspection, Conduite og personlige Character, hvad der saa Dagens Lys i den offentlige Debat«.

I en længere serie artikler i avisen Dagen i februar og marts 1834 hævdede kancellisekretær T. Algreen-Ussing, at polititilsynet ikke var berettiget til at ændre en tæddel i avisernes artikler, og at redaktøren kun var ansvarlig over for domstolene.

Algreen-Ussings artikelserie i Dagen skal ses som et forsøg på at gøre pressefolk opmærksomme på de rettigheder, som de havde ifølge trykkefrihedslovgivningen. Han pegede således på forordet til forordningen af 27.9.1799, som hjemlede ytringsfrihed og §7 i forordningen, som taler om, at publikum skal have ret til at diskutere offentlige anliggender. Algreen-Ussing vidste imidlertid godt, at presselovgivningen var blevet administreret, så det var yderst begrænset, hvor langt pressen kunne gå, når det drejede sig om kritik. Men formelt hjemlede trykkefrihedsforordningen altså ytringsfrihed under ansvar over for domstolene, og Algreen-Ussing så det som sin opgave at gøre rede for de formelle og reelle ytringsfrihedsmuligheder, som lovgivningen åbnede for. Det var hans ønske at give de ængstelige mod. Han ønskede, at redaktørerne

skulle stå fast på deres rettigheder over for polititilsynet. Ligeledes ønskede han at give sit bidrag til at ændre den udbredte mentalitet hos publikum, at politisk kritik var utilstedelig. Han skrev: »Sagen er nemlig den, at Danmark er i Besiddelse af en Trykkefrihed, som faa andre Lande i Europa kunde prise sig lykkelige ved at have, og at man hos Os med en saadan Frihed kan ytre sig om alle offentlige og private Forhold, som det i intet andet Land med en absolut monarkisk Regjeringsform er Under-saatterne tilladt«. <sup>12</sup> T. Algreen-Ussing understregede atter og atter, i sin lange artikelserie, at der ikke var »Pressetvang« i Danmark, og at domstolene var uafhængige, hvorfor enhver som talte med varme og frimodighed om offentlige anliggender ikke behøvede at frygte domfældelse for overtrædelse af presselovgivningen.

I marts 1834 udgav den unge jurist, Balthazar Christensen, et skrift, hvor han gav et andet syn på pressefriheden, end T. Algreen-Ussing havde gjort det i avisen Dagen. Skriftet hed »Den frie Presse contra Tage Algreen-Ussing«. B. Christensen hævdede, at Algreen-Ussing havde vildledt publikum m.h.t. bedømmelsen af trykkefrihedstilstanden. Ved blot at levere en fortolkning af lovgivningens positive bestemmelser havde Algreen-Ussing nemlig efter B. Christensens mening udeladt væsentlige faktorer, som nødvendigvis måtte inddrages i en undersøgelse af den faktiske trykkefrihedstilstand. For at nå frem til en rigtig vurdering af retstilstanden måtte man tage med i sine betragtninger, om almindelige retsgrundsætninger fordrede en mere udstrakt pressefrihed end den bestående, om erfaring og historien talte for eller imod realiseringen af den frihed, som almindelige retsgrundsætninger anbefalede, og om faktiske forhold havde modificeret trykkefrihedsforordningens bestemmelser.

Målestokken for B. Christensens vurdering af pressefriheden er »Fornuftens evige Love«, og »den almindelige Retslæres Grundsætninger«. De nøglebegreber, som han bruger, er tanke, ånd og ord. Som åndens første produkt må tanken have frihed, ligesom ånden har det. Fornuft og religion kræver, at tanken, såvel som ånden må have frihed for at den kan stræbe mod sin egen fuldkommengørelse. Ånden når imidlertid ikke sit mål blot ved tankens hjælp. Først når tanken omsættes til ord, »bliver Aanden fuldstændig sig selv bevidst«. Derfor må ordet være frit, ligesom tanken. <sup>13</sup>

Hele denne filosofiske abstraktion bruger B. Christensen som legitimeringsgrund for det krav, at »Ordet – det trykte, skrevne eller blot talte –

<sup>12</sup> Dagen, 20.2.1834. Algreen-Ussings artikelserie findes i Dagen, 17.2., 20.2., 22.2., 24.2., 27.2., 4.4., 7.3., 11.3., 14.3.1834.

<sup>13</sup> B. Christensen, Den frie Presse contra Tage Algreen-Ussing, 1834, s. 7ff.

maa altsaa i Staten have ubetinget Krav paa uindskrænket Frihed til at blive udtalt, skrevet, trykt og publiceret, fordi Aanden, den evige, udødelige Aand i Os, ellers var blevet berøvet den vigtigste Deel af sin Ytringsfrihed, den vigtigste Betingelse for dens Stræben til Fuldkom-mengjørelse«. <sup>14</sup> Den trykkefrihedstilstand som B. Christensen mente var både ønskelig og retfærdig, var den, hvor intet blev hæmmet, intet kontrolleredes og intet indskrænkede pressens ret til offentliggørelse af alles tanker om alt, og hvor forfatterne kun var ansvarlige over for domstolene, der ifølge B. Christensen skulle udstyres med et juryssystem. For rigtigheden af disse principper henviste B. Christensen bl.a. til England og til forfatternes ansvar over for domstolene i den liberale trykkefrihedsperiode i slutningen af 1700-tallet i Danmark. <sup>15</sup>

På spørgsmålet, om erfaring og historien talte for realiseringen af den fuldstændige pressefrihed, som var i overensstemmelse med de evige retsgrundsætninger – et begreb, der stammer fra naturretten – svarede B. Christensen bekræftende. Han så en sammenhæng mellem trykkefriheden og reformerne i Danmark i slutningen af 1700-tallet. Endvidere pegede han på, at en fri presse i en række europæiske lande havde haft positive følger for samfundet. Ja, han mente ligefrem, at pressefrihed og offentlighed i statsforvaltningen kunne forebygge revolutioner. <sup>16</sup>

Hvad de positive presselove angik, mente B. Christensen, at de ikke var i overensstemmelse med de såkaldte evige retsgrundsætninger. Reglen om, at alle publikationer under 24 ark skulle indleveres til polititilsynet inden de blev udgivet, virkede som censur. Og han henholdt sig til, hvorledes bestemmelsen fungerede i praksis. Bestemmelsen virkede ifølge B. Christensen lammende på forfatterne. Det gik særlig hårdt ud over den periodiske presse, som under disse vilkår lod den tilsynsførende strege i korrekturerne, selv om tilsynet egentlig ikke var berettiget til det, dels for at få bladet ud til tiden, dels for at undgå beslaglæggelse og retssag. Det medførte en tilbageholdenhed i den offentlige debat, og som bevis herfor anførte B. Christensen den stilstand, som indtrådte i den statsborgerlige debat ved udstedelsen af trykkefrihedsforordningen af 27.9.1799.

B. Christensen understregede, at »Censurinstansen« virkede hæmmende på den offentlige debat, fordi forfatterne måtte tage hensyn til polititilsynet, Danske Kancelli og domstolene, som organiserede rets-sagerne ved den såkaldte akkusatoriske procesmåde. Det var for B. Christensen det afgørende i spørgsmålet om pressefrihed. Spørgsmålet var altså ikke så meget, om polititilsynet havde definitiv ret til at standse en

<sup>14</sup> S. st., s. 9.

<sup>15</sup> S. st., s. 11 f.

<sup>16</sup> S. st., s. 15 f.

publikation, eller, som det var tilfældet i Danmark, kun kunne standse udsalget og derefter bede kancelliet afgøre, om der skulle rejses tiltale for overtrædelse af trykkefrihedsforordningen. Det afgørende var, at der kontrolleredes, og den kontrol fortjente ifølge B.Christensen navnet censur.<sup>17</sup>

Kjøbenhavnsposten bragte den 18.3.1834 hovedpunkterne i B.Christensens skrift. Bladet skrev, at trykkefrihedsspørgsmålet netop nu var af stor vigtighed. Det var vigtigt, at spørgsmålet »om Vor Trykkelovgivning svarer til Nutidens Fordringer – om den stemmer med Tidens fremskridende Aand... – eller om den stegne Folkeoplysning og det almindelige, fra selve Thronen ytrede Ønske om Almeenaandens Oplivelse blandt Folket ogsaa deri kræver en Reform«. M.h.t. spørgsmålet om almenåndens oplysning refererede Kjøbenhavnsposten til Stænderanordningen af 28.5.1831, hvor det i fortalen hed, at kongen ville indføre rådgivende provinsialstænder i hele monarkiet for at oplive almenånden. Kjøbenhavnsposten glædede sig over den liberale ånd i B.Christensens skrift og tilsluttede sig hans synspunkter.

I en serie artikler i Kjøbenhavnsposten i marts og april 1834 tog T.Algreen-Ussing fat på B.Christensens skrift.<sup>18</sup> Også Algreen-Ussing kunne ønske en trykkefrihed, hvor intet hæmmedes eller kontrolleredes, skrev han. Imidlertid ville han ikke nægte staten ret til foreløbig at standse oprørske og usædelige skrifter, indtil domstolene havde afgjort, om der var tale om noget strafbart. Algreen-Ussing skrev: »Men skjøndt Vi saaledes kunde ønske, at de Indskrænkninger, der endnu hvile på Ytringsfriheden i trykte Skrifter hos Os maatte blive hævede, og det maatte være tilladt Enhver, under almindeligt Strafansvar, at lade trykke og publicere, hvad han vilde, derfor er Vi ikke blinde for det velgjørende i den Trykkefrihed, hvoraf Vi allerede er i Besiddelse«. <sup>19</sup> Algreen-Ussing understregede, at han ikke opfattede presselovgivningen som ideel. Men han har påpeget i avisen Dagen, at man kan ytre sig om alt, som i intet andet land med absolut monarkisk regeringsform, og at der ikke eksisterer noget, som kan kaldes censur for forfattere, som ikke er domfældte for overtrædelse af trykkefrihedsforordningen. Algreen-Ussing henviste til A.S.Ørsted som sin hjemmelsmand. Ørsted havde som tidligere nævnt i 1801 begået et digert værk om den nye presselovgivning. I Kjøbenhavnsposten d. 28.3.1834 bemærkede Algreen-Ussing, at marts-hæftet af Maanedsskrift for Litteratur var kommet på gaden med et indlæg af økonomiprofessoren C.N.David i den standende ytrings-

<sup>17</sup> S. st., s. s. 38, s. 42 ff.

<sup>18</sup> Kjøbenhavnsposten, 20.3., 25.3., 26.3., 28.3., 29.3., 2.4., 4.4., 5.4.1834.

<sup>19</sup> Kjøbenhavnsposten, 25.3.1834.



frihedsdebat. Algreen-Ussing bemærkede, at David havde andre anskuelser end han selv havde, men han anerkendte tonen og ånden hos David, hvor han i hele sit anlæg over for Balthazar Christensen viste, at han ikke respekterede sidstnævntes indsats i diskussionen. Algreen-Ussing nævnte, at han ikke var blind for meget af det rigtige, som David anførte, f.x. det ubestemte i trykkefrihedsforordningen i henseende til den nærmere bestemmelse af presseovertrædelser. Algreen-Ussing erklærede nok engang, at han ikke lovtalte trykkefrihedsforordningen, men David har ikke røkket ham i den opfattelse, at en forfatter, som ikke ængstes af det ubestemte i presselovgivningen, kunne sige, hvad han ville, når han dokumenterede sine påstande.

Algreen-Ussing definerede censur på den måde, at alt skulle forevises censor, før det blev trykt, og at censor kunne forbyde publikationen. Han mente, at det var heri, at »hele Censurens Væsen bestaar«, og de forhold er ikke gældende i Danmark. Her kan publikationen kun forebygges, dvs. publikationen kan midlertidigt standses. Altså understregede Algreen-Ussing med syvtommersøm: Der er ikke censur i Danmark. Han bemærkede også, at domstolene i tvivlstilfælde ville dømme i den anklagedes favør p.g.a. de med tidsånden uoverensstemmende strenge straffe. Hvor Algreen-Ussing holdt sig til *sin* definition af censur, hævdede B.Christensen, at den såkaldte 24-arksregel var en censurlignende kontrolforanstaltning.<sup>20</sup>

Tonen i debatten mellem T.Algreen-Ussing og B.Christensen havde været skarp. Hvor B.Christensen ville have indført en nærmest materiel ytringsfrihed, havde Algreen-Ussing hævdet, at man ikke kunne vente ændringer i presselovgivningen i retning af svenske, norske og engelske forhold, så længe der var en absolut monarkisk regeringsform. Men samtidig havde han søgt at godtgøre – bl.a. ved diverse juridiske autoriteter – at 24-arksreglen ikke var lig med censur, at polititilsynet kun kunne forebygge offentliggørelse af publikationer, ikke forbyde dem. Forfatterne var alene ansvarlige over for domstolene. Algreen-Ussing sluttede sin lange gennemgang af presselovgivningen og B.Christensens skrift med følgende passus: »For Enhver, der ser blot videre end til den yderste Overflade af Tingene, vil det iøvrigt ikke blive skjult, hvem der i denne Sag virke til, og hvem der virke imod friere Ytringer her i Landet. Enten jeg, som har søgt at godtgjøre, at vore Trykkefrihedslovgivning hjemler en høj Grad af Ytringsfrihed; som har opmuntret Folk til at gjøre Brug af deres Ret til med Frimodighed at sige deres Mening om Alt, hvad de troe, at der kan være at rette i Landets Love, Anordninger og offentlige

<sup>20</sup> Kjøbenhavnsposten 28.3.-29.3.1834.

Indretninger, som har godtgjort, at der ingen Censur existerer her i Landet, at hverken Politiet eller Kancelliet kan udslette eller rette en Tøddel i noget Skrift, men at man i dette, som i Alt andet, kun er Domstolene undergiven, paa samme Maade som det er Tilfældet i andre Lande, eller Hr. Christensen og hans Parti, som vedblive at nære den Fordom, der i en Række af Aar har hersket, at vor Presselovgivning ingen frie Ytringer tilstede; som skræmmer Publikum med nogle Skyggebilleder af Censur, der ingensteds existere; som gjør Forfatterne ængstelige for at tage en fast Holdning til Polititilsynet, hvilket dog er det eneste Middel til at hæve al den Udslettelsesvilkårlighed, der i de sidste Aar have indsneget sig og som til sidst ikke vil kjende noget Maal og nogen Grænse, og som ved at udbrede alle deres forvirrede Begreber om vor Trykkefrihedsforfatning, kun bidrage til endnu at forknytte de Faa, der endnu have Mod til at benytte den Ytringsfrihed, som Lovgivningen hjemler. Man lade sig derfor ikke bedrage af alle de smukke Ord, men see lidt dybere i Tingen, og da vil man nok opdage, hvilket der er det egentlig liberale, og hvilket der, med al dets Declamation, dog i Grunden er det servile Partie«. <sup>21</sup> Algreen-Ussing mener, at sagen vil vinde bedre forståelse hos folk, når man ser, at det princip, som han forsvarer, er det, som fremmer ytringsfriheden: »Det er dog dette, hvorfor den hele Striid føres, og dette er den praktiske Nytte af Sagen, som Vi aldrig maa tabe af Sigte, og som i dette Øieblik er af dobbelt Vigtighed, da Vi gaae en Statsinstitution imøde, som kun derved kan ventes at blive af indgribende Betydning, naar Alle, som dertil føle Kald, ville benytte den dem i Trykkefrihedslovgivningen tilstaaede Ret, til med Frimodighed at ytre sig om Alt, hvad de toer, at der kan være at rette og forbedre i Landets Love, Anordninger og offentlige Anliggende«. <sup>22</sup>

Så var det sagt så tydeligt som muligt. For Algreen-Ussing var den bestående presselovgivning som nævnt ikke ideel, men han var i modsætning til B. Christensen pragmatiker og realist, og han ville gøre opmærksom på, at der i realiteten var mulighed for at føre en kritisk politisk debat under det enevældige styre, der nu blev modificeret med rådgivende provinsialstænder, hvor borgerne skulle tages med på råd i lovgivningsspørgsmål.

I slutningen af marts og begyndelsen af april 1834 anmeldte udgiveren og redaktøren af Kjøbenhavns flyvende Post, J. L. Heiberg, Balthazar Christensens skrift i sit blad. <sup>23</sup> Hermed indledte Heiberg den politisering af det æstetiske blad, som fremover kom til at præge det. Heiberg befandt

<sup>21</sup> Kjøbenhavnsposten, 5. 4. 1834.

<sup>22</sup> Ibid.

<sup>23</sup> Kjøbenhavns flyvende Post 26. 3., 28. 3. og 2. 4. 1834.

sig politisk på den konservative fløj, og bladet karakteriserede sig selv som kontraoppositionelt i modsætning til de liberale.<sup>24</sup>

Heiberg mente, at det resultat, som B.Christensen var nået frem til, nemlig at der burde været fuld pressefrihed, stemte overens med den almindelige mening. Derfor ville publikum tilslutte sig B.Christensen. I denne tilslutning ville de iflg. Heiberg være tilbøjelige til at glemme præmisserne over resultatet. Men præmisserne måtte ligesåvel som resultatet medtages i en vurdering, fordi »det fra sine Præmisser adskildte Resultat indeholder aldrig Sandhed, thi Sandheden er en Ide, men det isolerede Resultat er ideløst, og bliver ikke andet end en Mening«. <sup>25</sup> Den argumentation hviler på græsk filosofis skelnen mellem doxa og episteme, hvor doxa står for blotte meninger, men episteme er sand viden.

B.Christensens resultat, at der burde være trykkefrihed uden censur, var netop kun en mening, og som »Meningsfremsætter« burde han have ti, fordi hans bevisførelse kun var et skin. Dermed havde Heiberg fra begyndelsen angivet grundsynspunktet for sin vurdering af B.Christensens skrift. Han mente, at B.Christensens historiske argumenter intet betød, og at de filosofiske argumenter endnu mindre. Heiberg nærede ingen respekt for den unge fuldmægtig B.Christensen, der kun havde fået 2.karakter ved juridisk embedseksamen, og derfor var gået op til ny eksamen. Heiberg mente, at B.Christensen ville udlede pressefriheden af naturretten, og den var som bekendt kommet i miskredit efter at den franske revolution havde udartet, og var blevet afløst af romantikken, den hegelske filosofi og den historiske retsskole i Tyskland. Heiberg søgte at pille B.Christensens tanker om fornuftens evige love og pressefriheden fra hinanden. B.Christensens tanker var efter Heibergs mening ulogiske og uden indre sammenhæng samt modsigelsesfulde. Heibergs kritik ramte dog ved siden af. Han når ikke til det centrale hos B.Christensen, men hvordan skulle man også forvente, at en hegelianer som Heiberg og den naturretsinspirerede B.Christensen skulle komme i konstruktiv dialog med hinanden. Heiberg øvede en filosofisk kritik mod et politisk skrift. Igennem denne ville Heiberg demonstrere, at der ikke var nogen sammenhæng mellem B.Christensens præmisser og konklusion, at der burde være fuld pressefrihed. Heiberg skrev: »I hans Conclusion ligger altid og consequent det modsatte af, hvad der lå i hans Præmisser«. <sup>26</sup>

Om censur skrev Heiberg: »I sig selv er Censur hverken uretfærdig eller en Indskrænkning af Trykkefriheden. Men derimod er det store Vanskeligheder underkastet at organisere den saaledes, at den opfylder

<sup>24</sup> Om begrebet »contra-oppositionel«, jvf. Kjøbenhavns flyvende Post 3.2.1836.

<sup>25</sup> Kjøbenhavns flyvende Post 26.3.1834.

<sup>26</sup> Kjøbenhavns flyvende Post 28.3.1834.

sin Bestemmelse: virkelig at prævenere, hvad Lovene forbyder«. <sup>27</sup> Heiberg mente videre, at hvor ufuldkommenhederne i censurens organisation ikke var større end ved alle menneskelige indretninger, var der endnu ringere grund til at kræve den afskaffet. Heiberg havde den opfattelse, at man kunne rette fejl i presselovgivningen, men om censuren skulle afskaffes måtte bero på, om den under de givne omstændigheder var nødvendig eller ej, dvs. i overensstemmelse med statens fornuft. Men at ville udlede dette af naturrettens abstrakte principper, mente Heiberg var en absurditet.

Denne retfærdiggørelse af censur havde Heiberg begået, fordi han var af den mening, at de folk, som satte trykkefrihed lig frihed for censur, lagde mere vægt på at publicere end på at adlyde lovene. Den mulighed for at publicere noget lovstridigt, når der ikke var censur, var en frihed til at gøre det utilladelige. Men eftersom staten ikke indrømmede noget utilladeligt, måtte man ikke benytte den, men betragte den, som om man ikke havde den. Derfor var der ikke tale om en indskrænkning af trykkefriheden, når censuren blot forbyggede lovens overtrædelse, dvs. varetog *det hele*, underordnede den individuelle frihed den almindelige frihed. Hvad Heiberg ikke tog stilling til her, var statens organisationsform og de dermed forbundne love. Han var tilhænger af den bestående regeringsform og tog den for givet.

Iøvrigt benyttede Heiberg lejligheden til at fremføre sin politiske filosofi. Heiberg mente, at der var en tilbøjelighed til at vurdere de politiske forhold i lyset af »Individets saakaldte medfødte og naturlige Rettigheder«. Denne tilbøjelighed opponerede han imod. Han mente ligefrem, at der lå en modsigelse i at tale om menneskets naturlige rettigheder, for »i Naturtilstanden har Individet ingen Rettigheder, fordi det ikke er et Menneske«. Individet bliver først menneske »ved at indgaa den Forening, som kaldes Stat, thi denne er Betingelsen for det rent menneskeliges Udvikling«. Her bliver Heiberg ligefrem politisk, filosofisk antropolog. <sup>28</sup>

Ifølge Heiberg var naturrettens politiske lære reduktionistisk. Den nedbrød årtusinders erfaring, udtrykt i statslivets udvikling. Alt blev nivelleret til den formel, der hed »Naturretten eller de saakaldte Menneskerettigheders Princip«. Den statslige organisme atomiseredes i et utal af absolutte helheder; det selvstændige individ med sine naturlige rettigheder og staten blev noget blot udvortes uden egen selvstændighed. Derved ophørte det heles fornuft, de absolutte helheder, individerne hver med sin private fornuft eller vilje, frastødte hinanden som atomer, og

<sup>27</sup> S. st.

<sup>28</sup> Kjøbenhavns flyvende Post 2. 4. 1834.

opnåede kun tilfældige foreninger. Denne atomistiske statslære repræsenteredes efter Heibergs opfattelse af det liberale parti. Den gav ikke nogen forståelse af virkeligheden, som reduceredes til letkøbte formler: de naturlige rettigheder, som bar tilfældigheden i sig, hvorved enhver fornuft måtte ophøre.<sup>29</sup> Hermed havde Heiberg udvidet censurdebatten – med Hegels Retsfilosofi i lommen – til en generel politisk debat om den gryende liberalisme versus det bestående.

Balthazar Christensen lod ikke vente længe med en replik til Algreen-Ussing og Heiberg. I *Kjøbenhavnsposten* offentliggjorde han »Et Par foreløbige Ord mod Professor Heibergs og Kancellisekretær Algreen-Ussings Angreb på den frie Presse«. Der er ikke meget nyt hos Balthazar Christensen i forhold til hans skrift fra marts 1834, men da indlæggene i *Kjøbenhavnsposten* 10.-11.4.1834 var ment som foreløbige kommentarer, kan man måske formode, at B. Christensen barslede med et større indlæg. Det blev imidlertid ikke til noget. B. Christensen skrev i *Kjøbenhavnsposten*, at sagen nu stod for publikums domstol, altså at det var den offentlige mening, der nu måtte tage stilling. B. Christensen beklagede tonen i debatten. Han holdt fast ved, at 24-arksreglen betød censur. Han undlod at kommentere Heibergs meget filosofiske tanker, og han indskrænkede sig til nogle faktuelle korrektioner hos Heiberg. B. Christensens hovedmodstander i diskussionen var øjensynligt Algreen-Ussing, om han ofrede mest spalteplass på. Vedrørende Algreen-Ussings definition af censur, mente B. Christensen, at det ikke var spørgsmålet om friheden til at lade trykke, der var kærnepunktet. Den frihed fandtes nemlig, men det var den manglende frihed til at lade publicere ved trykken, der var alfa og omega. Og den frihed manglede netop p.g.a. 24-arksreglen.

Algreen-Ussing ønskede at komme ud til et større publikum end *Dagens* og *Kjøbenhavnspostens* læsere, og i april 1834 udgav han et særtryk af sine artikler i *Kjøbenhavnsposten*. Algreen-Ussing skrev, at han havde ladet sine artikler udgive for at det kunne være et bilag til B. Christensens skrift for at oplyse publikum så godt som muligt.

I mellemtiden havde professor C. N. David i martshæftet af *Maanedsskrift for Litteratur* taget stilling til Algreen-Ussings gennemgang af presselovgivningen i avisen *Dagen*. Davids indlæg var formet som en lærd afhandling, som det var sædvane i det akademiske *Maanedsskrift for Litteratur*. Afhandlingen kom tæt ind på en analyse af paragrafferne i trykkefrihedslovgivningen. David brugte imidlertid også tiden på et sidespring, nemlig til at plædere for mere offentlighed i statsforvaltningen.<sup>30</sup>

<sup>29</sup> S. st.

<sup>30</sup> *Maanedsskrift for Litteratur*, Bd. 11, 1834, s. 256-82.

I Davids sind var der ikke tvivl. Der *var* censur i Danmark. Indledningsvis rettede han sin kritik mod de vage bestemmelser i presselovgivningen som sammen med de strenge straffebestemmelser i trykkefrie-hedsforordningen af 27.9.1799 ifølge David måtte virke afskrækkende på publicisterne m.h.t. at skrive om offentlige forhold. Han mente, at Algreen-Ussings artikler kun bidrog til at skabe en falsk forestilling hos offentligheden om presselovgivningens tilstand. David var endvidere af den opfattelse, at det måtte have en negativ indflydelse på pressens tilstand, når den bestandig stod i fare for regeringens mistanke om manglende fædrelandskærlighed, lige så snart den med frimodighed og uden forbehold ytrede sig om regeringens foranstaltninger. Under disse forhold var det forståeligt, at pressen havde vist tilbageholdenhed med at ytre sig om politik. Forfatterne var nemlig afskåret fra at finde støtte i den offentlige mening. Blev en publikation beslaglagt af polititilsynet, og kom sagen for domstolene med en følgende dom for overtrædelse af presselovgivningen, blev en forfatter af en *juridisk* domstol dømt uden at kunne føre sin sag for en *moralsk* domstol, nemlig publikum og den offentlige mening, som »i sine moralske Virkninger har Klogskab nok til at underkende enhver juridisk Domstols Kjendelse«. <sup>31</sup>

Den offentlige mening var alfa og omega i 1830ernes og 1840ernes liberale ideologi. Bestandig appelleredes der til den offentlige mening i den politiske debat, og Rigsdagen, der kom til verden med Junigrundloven i 1849 må ses som den institutionaliserede offentlige mening, således som de grundlovgivende fædre konciperede det.

Algreen-Ussing havde som oven anført påstået, at Danmark havde en pressefrihed som få andre lande i Europa, og at man i Danmark kunne sige sin mening med stor frihed om offentlige forhold som i ingen andre lande med en absolut monarkisk regeringsform. Hertil føjede C.N. David den bemærkning, at om man end ville indrømme Algreen-Ussing, at »et og Andet kan trykkes her som i enkelte andre Lande ikke vilde kunne trykkes, saa beviiser dette næppe noget med Hensyn til det som (Algreen-Ussing) gaaer ud paa at beviise, at Danmark besidder en stor Grad af Trykkefrihed«. <sup>32</sup> Det forholdt sig nemlig sådan, mente David, at der i fire stater var pressefrihed, i andre lande eksisterede den slet ikke eller kun i ringe grad. I England, Frankrig, Norge og Sverige var der ingen censur, idet enhver uden foregående undersøgelse kunne trykke, hvad han ville under ansvar over for domstolene. I de absolut monarkiske stater var der derimod censur, og ifølge diverse love i f.x. Tyskland fandtes censur for publikationer under 20 ark, således at ingen forfatter

<sup>31</sup> Anf. st., s.269.

<sup>32</sup> Anf. st., s.260.

kunne trykke noget før manuskriptets tilladelighed i forvejen var undersøgt og anerkendt. David konkluderede derfor, at Algreen-Ussing egentlig kun havde sagt, at Danmark havde større trykkefrihed end i de stater, hvor trykkefriheden enten slet ikke fandtes eller i meget ringe grad fandtes. Tilbage blev spørgsmålet, om der i Danmark fandtes de samme årsager til at lade pressens frie brug være indskrænket, forhold, som David medgiver andre steder endnu gjorde denne indskrænkning i det mindste tilsyneladende nødvendig eller tilrådelig.

David skrev: »Det gaaer med Ordet *Censur*, som det saa ofte gaaer med Ord, at de, som er uenige om et saadant Ords Anvendelighed, tillægger det forskjellige Betydninger, og at den ene tager det i en mere udvidet, den anden i en mere indskrænket Forstand. Censuren har til forskjellige Tider og paa forskjellige Steder havt forskjellige Former, og det er naturligt, at den, der ved Censur blot vil forstaa Censur under een bestemt Form, maa finde, at Censur under alle andre Former end den, som han har for Øie, ikke er Censur. Man vil dog vil ikke nægte, at det, der egentlig udgjorde Forskellen mellem Censur og Trykkefrihed er, at ved hin forhindres det mueligt strafværdiges Publication, og at ved denne ikke forekommes noget, men søges Publicationen af det afstraffet, som Loven have stemplet som strafværdigt. Ikke ved *Forordningen* af 27.9.1799, § 26, men ved *Placaten* af 13.5.1814 er man nu hos Os gaaet ud paa, baade at forhindre Publicationen og tillige at afstraffe det ulovliges intenderede Publication, og det er derfor ganske naturligt, at man kommer, selv mod sin Villie, til at indrømme, at der finder Censur Sted hos Os, hvor meget man end krymper sig for ligefrem at tilstaae det«.<sup>33</sup>

David mente, at han med sit debatindlæg i *Maanedsskrift for Litteratur* havde gjort opmærksom på, at offentlige forhold kun sjældent, og næsten altid, omtaltes med ængstelighed og forbeholdenhed.

Atter kom A. P. Liunge og *Kjøbenhavnsposten* på barrikaderne. Bladet referede Davids afhandling i tre artikler 26.3., 28.3. og 2.4.1834 og bakkede Davids synspunkter fuldt op.

Censurdebatten fortsatte med uformindsket styrke. Således kom professor J. F. Schouw i april 1834 med sit debatindlæg i *Dansk Ugeskrift*. Han tilsluttede sig Algreen-Ussings synspunkt, at der ikke fandtes censur i Danmark. Schouw mente imidlertid ikke, at sagen var afgjort med spørgsmålet om, hvorvidt der var censur eller ej. For der var andre bånd end trykkefrihedsforordningen, som indskrænkede pressefriheden. Han nævnte plakaten af 13.5.1814. Schouw kaldte tilsynets undersøgelse efter 24 arksreglen for »Visitation«. Det synes at være en strid om ord. David

<sup>33</sup> Anf. st., s. 262.

kaldte som nævnt tilsynets virksomhed for censur. Schouw anså visitationen for trykkende. Han var således meget tilbageholdende i sine udtryk. Han brugte ikke skarpe formuleringer. Endvidere anså han det for belastende, at en forfatter ikke kunne frikendes af sine medborgere, selv om han juridisk var dømt – her ser man igen synspunktet om publikum og den offentlige mening som den højeste instans – fordi oplaget brændtes. Schouw tilsluttede sig Algreen-Ussings synspunkt, at den, som ville være talerør for den offentlige mening, ikke skulle gå på akkord med den tilsynsførende, altså lade være med at lade ham strege i korrekturerne. Schouw mente ikke, at offentlige anliggender behandlede i pressen, som de rettelig burde, dvs. som en »grundig Drøftelse af offentlige Anliggender, frimodig, men sindig og anstændig Opposition mod det Bestaaende«.<sup>34</sup> Årsagerne hertil var de oven nævnte trykkefrihedsbegrænsninger, men hovedgrunden måtte efter Schouws mening søges andre steder, nemlig den manglende offentlighed i administrationen. En anden grund var, at »den høiere Dannelse« var samlet hos embedsklassen og det stod klart, at det ikke var fra embedsklassen, at »den gavnlige Opposition« skulle komme p.g.a. det hierarkiske system, der herskede i administrationen. Schouw talte om et over/underordningsforhold. Embedsklassens anskuelser blev også let ensidig, fremhævede han. Han sluttede sit diskussionsindlæg med følgende passus: »Maatte derfor Danmark ret snart faa kyndige, veloplyste, frimodige og sindige Mænd uden for Embedsclassen, der med varme vilde diskutere offentlige Anliggender. Sker dette, bliver derhos Offentligheden større, og hæves de Baand, som indskrænker Ytringsfriheden, da vil Danmark faa en fri Presse i Ordets bedste Betydning«.<sup>35</sup>

J.F.Schouw tilhørte den ældre generation af liberale i modsætning til f.x. den unge fremstormende Orla Lehmann, og den ældre generation af liberale var præget af besindighed.

Hvor den unge generation hurtigt fremsatte ønsker om en fri forfatning, og i det hele taget optrådte så kritisk som det var muligt i pressen, var den ældre generation i første omgang godt tilfreds med stænderforfatningsudspillet fra regeringen. Den ældre generation kunne samles om kritik af begrænsninger i ytringsfriheden, kritik af finansforvaltningen, om offentlighedens adgang til stænderforsamlingerne og om ophævelse af sociale problemer, men den ældre generation var realistisk nok til hurtigt at indse, at kun en gradvis udvikling af de politiske forhold var mulig. Schouw, der var tidsskriftredaktør, rettede først og fremmest sin kritik mod enevældens arkanum, dvs. manglende offentlighed m.h.t.

<sup>34</sup> Dansk ugeskrift nr. 109, 1834, s. 10.

<sup>35</sup> S. st., s. 11.



hvad der foregik i Den røde Bygning på Slotsholmen. Offentlighedsspørgsmålet skulle snart rejses med fuld kraft, kort efter at stænderne var samlet til møde i Roskilde i oktober 1835 for lukkede døre. Da kom det til en folkelig manifestation for stænderforsamlingernes offentlighed.

I det hele taget spillede ikke kun ytringsfrihedsspørgsmålet, men også offentlighedsspørgsmålet en rolle i debatten, alt sammen spørgsmål, der var blevet aktualiseret med offentliggørelsen af stænderforfatningsudspillet i februar 1831.

Den unge jurist, F.C. Bornemann, skrev i maj 1834 et bidrag til censurdebatten, som publiceredes i *Maanedsskrift for Litteratur*.<sup>36</sup> Det er et lidt vel juridisk-formalistisk bidrag til diskussionen, hvilket formentlig skyldes, at den 23-årige, nys uddannede jurist først og fremmest hænger sig i postulerede juridiske unøjagtigheder hos de øvrige diskussionsdeltagere.

Bornemann erklærede indledningsvis, at han ikke ville deltage i striden om, hvorvidt det var berettiget at bruge ordet »censur« om 24-arksreglen. Han erklærede at ville holde sig til sagen. Han skelnede her mellem det gamle og det nye, dvs. tiden før 1770, og de forhold, som trykkefrihedsforordningen af 1799 havde grundlagt. Det drejede sig efter Bornemanns mening om, hvorvidt et skrifs tilladelighed til publikation var det samme efter trykkefrihedsforordningens udstedelse som efter anordningen af 1770, hvor et skrift blev forbudt, når det indeholdt noget farligt, misligt eller blot betænkeligt. Før Struensee i 1770 ophævede censuren, var det øvrigheden, der afgjorde et skrifs publikation, efter den nuværende presselovgivning var det i sidste instans domstolene, påpegede Bornemann. I spørgsmålet om en pressesags »vandring« fra tilsyn til kancelli og til sidst til domstolene fortabte Bornemann sig i juridisk formalisme. Han mente, at skulle man tale om instanser, som David havde gjort det m.h.t. en pressesags »vandring«, måtte der være tale om et over/underordningsforhold. Men det var ikke tilfældet. Der var retsfilosofisk tale om forskellige »Momenter i Statsherredømmet«. Øvrigheden ordnede aktion, dvs. udfærdigede anklageskrift, men dermed var det ikke afgjort, at der var begået en forbrydelse. Det bedømtes af domstolene. Bornemann ville endvidere søge at undersøge de beskyldninger, som var blevet rettet mod presselovgivningen. Han mente ikke, at der var indført et nyt tilsyn med plakaten af 13.5.1814. Han mente således ikke, at polititilsynets funktioner var øget. Her går Bornemann efter min mening galt i byen. Efter forordningen af 1799 skulle udgiveren samtidig med, at han sendte skriftet på gaden, aflevere et eksemplar til tilsynet, men det

<sup>36</sup> *Maanedsskrift for Litteratur*, Bd. 12, 1834, s. 56-86.

springende punkt er, at efter plakaten af 1814 kunne den tilsynsførende standse publikationen, før den blev udbudt til salg, og dermed var forfatterne afskåret fra at blive vurderet af publikum, som også fremhævet af flere forfattere i censurdebatten. Samtidig kunne der efter plakaten af 1814 rejses tiltale for en publikation, som aldrig var blevet udgivet, fordi tilsynet havde standset den. Efter trykkefriehedsforordningen kunne den tilsynsførende indberette noget mistænkeligt til kancelliet, som herefter tog stilling til beslaglæggelse. I det første årti af 1800-tallet havde regeringen opmuntret udgiverne til at gå på akkord med tilsynet, dvs. når der efter den tilsynsførendes mening herskede tvivl om et skrifts tilladelighed, så kunne udgiverne lade tilsynet slette og rette i korrekturene. Bornemann forsvarede i hovedtrækkene presselovgivningen, dog ville også han gerne »stregeriet« til livs, fordi det skabte retsikkerhed i, hvad Bornemann i det hele taget betragtede som en udmærket retstilstand.

I en artikelserie i avisen *Dagen* søgte Algreen-Ussing i maj 1834 at sætte punktum for censurdebatten. Han mente, at alle parter var enige om hovedsagen, nemlig at man ønskede sig en større grad af ytringsfrihed, dvs. alle krævede en dristigere og frimodigere holdning m.h.t. udtalelser om offentlige forhold.<sup>37</sup> Algreen-Ussing gjorde opmærksom på, at hans intentioner var blevet misforstået af nogle af debatdeltagerne. Han bemærkede endnu engang, at han oprindeligt skrev sine artikler for at opfordre folk til at bruge den skrivefrihed, som presselovgivningen hjemlede. Var alle enige i hovedsagen, var der dog to partier, hvad angik opfattelsen af grunden til pressens ringe betydning. Det ene parti søgte grunden i lovgivningen. Det andet parti, herunder Algreen-Ussing selv, i andre omstændigheder. Eftersom der var enighed i hovedsagen, mente han, at parterne burde forsone sig. Algreen-Ussing understregede nok engang, at han havde villet udrydde den fordom, »At man ikke maatte skrive noget her til Lands«. Han mente endvidere, at den fordom var grunden til den stilstand, som indtrådte i den offentlige debat efter udstedelsen af forordningen af 27.9.1799. Algreen-Ussing opfordrede derfor alle, som havde noget på hjerte, til at skrive. Når flere og flere skrev, ville der danne sig en faktisk skrivefrihed, argumenterede han. Den ene frisindede ytring ville fremkalde den anden, og det ville ikke være muligt for nogen menneskelig magt at trænge denne faktiske skrivefrihed tilbage. Det lyder som noget af en besværgelse. Det skulle også snart vise sig, at regeringen var parat til at indskrænke pressefriheden gennem ny lovgivning, men Algreen-Ussing optrådte taktisk og didaktisk. Han ønskede at bidrage til en yderligere politisering af offentligheden.

<sup>37</sup> *Dagen* 1.5., 2.5., 13.5.1834.

Som den første grund til »Pressens ringe Tilstand« nævnte Algreen-Ussing som anført den udbredte fordom, at offentligheden mente, at det ikke var tilladt at skrive noget om politik. Manglen på offentlighed og kundskab om de fleste offentlige indretninger og foranstaltninger i staten var den anden væsentlige hindring for ytringsfriheden. Dette »Hemmelighedsfuldssystem« i statsbestyrelsen bevirkede, at der ikke kom nogen grundige og frimodige ytringer om offentlige forhold frem i lyset. For hvad man ikke vidste noget om, skrev Algreen-Ussing, det kunne man heller ikke skrive om. Og de folk, som havde kendskab til de enkelte administrationsgrene, holdt sig tilbage med oplysninger, fordi de var »bundne ved en Mængde Hensyn, og utallige Afhængighedsforhold, der gjorde, at de ikke turde ytre sig om nogen Ting«.

Algreen-Ussing mente, at det nu var dobbelt vigtigt, at »dette Tungebaand« blev løst, da provinsialstændernes indførelse nærmere sig. For skulle der ske en oplivelse af almenånden, så var det fremfor noget nødvendigt, at man satte offentligheden i stand til at kunne træffe domme om offentlige forhold. Det kunne kun ske ved, at der indførtes større offentlighed i administrationen, »og at man drager de Slør til Side, hvormed alle offentlige Indretninger hos Os hidtil har været behængte. Naar dette ikke sker, er det Heele kun et Spil med Regnbuefarver«.<sup>38</sup>

Hermed var ytringsfrihedsdebatten, som var sat i skub af Kjøbenhavnsposten for så vidt færdig, skønt selve ytringsfrihedsspørgsmålet atter og atter skulle dukke op i den offentlige debat. Offentligheden fik nemlig snart andet at tænke på. I Collegialtidende for 27.5.1834 offentliggjordes den færdige stænderforfatning. Endvidere meddeltes de kongelige patenter om afholdelse af valget til stænderforsamlingerne.

I november 1834 kom der imidlertid et efterspil til forårets intense diskussion. I Dansk Literatur-Tidende nr. 17-20 offentliggjorde en anonym forfatter »Nogle Bemærkninger bekræftende den seneste Striid om vore Trykkelove«. Det var forfatterens ærinde, at opsummere ytringsfrihedsdiskussionen og uddele ris og ros til de fremsatte synspunkter.

Jeg vil ikke her gå i detaljer, da det blot vil føre til en gentagelse af synspunkterne i den gennemgæede debat, men nøjes med at holde mig til forfatterens konklusion, hvori han kæder ytringsfrihedsspørgsmålet sammen med provinsialstænderne.

Forfatteren konkluderede, at ytringsfriheden ikke svarede til tidens krav. Det behøvede imidlertid ikke at skabe uro, for stændernes sammenkaldelse måtte jo ifølge sagens natur forudsætte en forandring i den gældende lovgivning om pressen. Forfatteren skrev: »Kongen har forpligtet de Deputerede til at give Underretning om Folkets Ønsker og

<sup>38</sup> Dagen 2.5.1834.

Meninger, men denne Pligt kunde de jo ikke opfylde, med mindre at de først selv vare i Besiddelse af en rigtig Kundskab om disse Ønsker og Meninger; og denne kan vistnok ikke med tilstrækkelig Sikkerhed og Hurtighed erholdes under Pressens nuværende Forfatning. Dersom altsaa hiin Institution ikke skal blive et kostbart Intet, saa maa Folket have en Mening, som er værd at reflectere paa, og denne Mening være de Deputerede bekjendt«. Afslutningsvis skrev forfatteren, at det kun kunne opnås efter en fuldstændig offentlighed i forvaltningen og ved en friere Presse.<sup>39</sup> Altså ser man endnu engang i dette efterspil til forårets ytringsfrihedsdebat sammenkædningen mellem pressefrihed, stænderne og et brud med enevældens arkanum, dvs. større offentlighed m.h.t. hvad der foregik i regeringskontorerne på Slotsholmen.

Ytringsfrihedsdebatten i 1834 var symptomatisk for den almindelige politiske situation i begyndelsen af 1830erne. Offentligheden ventede spændt på den forestående meddelelse om den færdige stænderforfatning, som skulle medinddrage borgerne i lovgivningsarbejdet.

Debatten om stænderforfatningsudspillet i årene 1831-32 havde været spinkel og varsom. Mere end 30 års politisk undertrykkelse havde sat sine spor.

Orla Lehmann havde under debatten i 1832 udtalt, at han havde håbet, »at Folket mere end sket er, havde optaget denne for det saa vigtige Gjendstand i Kredsen for dets Tænken og Talen, og at den bedre Deel af Nationen (dvs. middelstanden) gennem Pressen havde taget den Deel i dette Anliggende, som tilkommer den«...<sup>40</sup> Så snart der med offentliggørelsen af forfatningsplanerne i februar 1831 var givet signal til den politisering af offentligheden, som kom til at karakterisere den sidste del af enevældens tid, havde Orla Lehmann altså efterlyst en større offentlig debat. Han udtrykte sig på denne måde: »Hvad vi savne er aldeles uafhængigt af enhver Regjeringsform, det er nemlig den store Regulator i enhver Statsmaskine, den offentlige Mening udtalt og atter uddannet ved Pressen«.<sup>41</sup>

Da Lehmann mange år efter kommenterede situationen i begyndelsen af 1830erne, skrev han at publicisterne anvendte »den blide Kamertone« i den offentlige debat.<sup>42</sup>

For en nutidig betragter kan debatten i begyndelsen af 1830erne om stænderforfatningen synes ovenud underdanig. Man må imidlertid tænke

<sup>39</sup> Dansk Literatur-Tidende, nr. 20, 1834, s. 308f.

<sup>40</sup> Maanedsskrift for Litteratur, Bd. 7, 1832, s. 160.

<sup>41</sup> Anf. st., s. 163.

<sup>42</sup> Orla Lehmann, Efterladte Skrifter, Bd. 3, udg. Af C. Ploug, 1873, s. 2.

på, at det var blevet et kendemærke på den gode borger, at han ikke beskæftigede sig med politik. Den gode borger havde trukket sig tilbage fra den offentlige scene, som havde karakteriseret 1790erne, til familielivet. Politik var noget, som angik regeringen.

Det var i dette klima, hvor en begyndende politisering af offentligheden var under vejs, at ytringsfrihedsdebatten i 1834 fandt sted. De politiske aktivister, som var fremtrådt under forfatningsdebatten, forholdt sig tavse, efter at diskussionen om stænderforfatningen var ebbet ud. De ventede spændt på, at enevældens træge bureaukrati skulle færdiggøre forfatningsarbejdet. Alt imens beskæftigede avisen *Kjøbenhavnsposten*, der fra og med 1835 fremstod som et af de førende, liberale oppositionsorganer, sig så småt med den politiske sfære. Det afspejlede sig bl.a. i det stigende antal »censurhuller«. I den situation med en forestående folkelig politisk deltagelse havde publicisterne behov på at afprøve grænser, dvs. at diskutere, hvor langt man kunne gå over for regeringen i den politiske debat.

Formelt hjemlede trykkefrihedsforordningen af 27.9.1799 ytringsfrihed under ansvar for domstolene, og det var T. Algreen-Ussings fortjeneste, at han tydeligt gjorde opmærksom på det. Han var klar over, at regeringen ikke i længden, nu hvor borgerne skulle tages med på råd i lovgivningssager, kunne opretholde den stramme kurs over for pressen. Mens en Balthazar Christensen, den senere så navnkundige Bondevenneleder, nærmest gav den utopiske tænkning frit løb, de forhåndenværende politiske forhold taget i betragtning, var Algreen-Ussing pragmatiker og realist. Han var udmærket klar over, at Balthazar Christensens ønsker om en nærmest materiel ytringsfrihed var aldeles urealistiske under det bestående politiske regime. Algreen-Ussing ville imidlertid gøre alt for at fremme en frimodig politisk debat under de gældende ytringsfrihedsvilkår. Han pegede på mulighederne derfor, og det skulle vise sig, at han havde ret m.h.t. sin opfattelse af presselovgivningen. Der var plads til en politisk debat, også selv om kongen var agtpågivende over for den tiltagende »Skrivefrækhed«.

I september 1834 kom C.N.Davids politiske ugeavis *Fædrelandet* på gaden. *Fædrelandet* var noget helt nyt mediemæssigt set. Her var for første gang et blad, der helt og holdent beskæftigede sig med politik. David kom hurtigt i konflikt med myndighederne, for tonen i hans blad var til tider skarp. Den 16. 12. 1834 kunne *Kjøbenhavnsposten* i en notits meddele, at der var rejst tiltale mod David for overtrædelse af trykkefrihedslovgivningen. Bladet kunne også meddele, hvem der skulle forsvare

C.N.David ved Landsover- samt Hof og Stadsretten. Kjøbenhavnsposten kunne endvidere snart bringe Davids svar på sagsanlægget og indholdet af stævningen imod ham.

Der blev talt meget om den forestående retssag mand og mand imellem, og i Dansk Ugeskrift nr.147 foreslog filosofen, professor F.C.Sibbern, at det kom til en mindelig afgørelse i sagen ved at David afgav en tilfredsstillende forklaring angående de hovedpunkter, som havde medført tiltalen. Sibbern støttedes af Algreen-Ussing i en artikel i Kjøbenhavnsposten den 8.1.1835. De to moderate partcipanter i det politiske liv ønskede ingen konfrontation mellem regering og presse. De ville mediere.

Det var den 14.12.1834, at Frederik VI havde resolveret, at der skulle rejses sag mod C.N.David. To dage senere sendtes et kongeligt reskript til den komité, som havde udarbejdet stænderforfatningen. Reskriptet pålagde komiteen at fremlægge en betænkning om hvorvidt der i betragtning af den tiltagende »Skrivefrækhed« kunne indføres almindelig presse censur.<sup>43</sup>

Komiteen havde fire medlemmer: Danske Kancellis præsident, P.C.Stemann, generalprokureur og kancellideputeret A.S.Ørsted, Slesvig-Holstenske Kancellis præsident O.Moltke samt kancelliets juridiske rådgiver J.P.Höpp. Arbejdet foregik i hemmelighed, men det varede ikke længe, før det begyndte at sive fra Slotsholmen. Det fremgik af en artikel i avisen Dagen af T.Algreen-Ussing den 27.12.1834.

Her kom han ind på spørgsmålet om en indskrænkning af ytringsfriheden. Han beroligede offentligheden med, at kongen højtideligt havde erklæret i stænderanordningen af 28.5.1831, at han ikke ville udstede nogen lov, der greb ind i borgernes personlige rettigheder uden først at forelægge sagen for stænderne. Ytringsfriheden var ifølge Algreen-Ussing den første og vigtigste af borgernes personlige rettigheder. Algreen-Ussing gentog sine betragtninger i Kjøbenhavnsposten den 15.1.1835, efter at offentligheden kort efter nytår havde fået så meget

<sup>43</sup> Hans Jensen argumenterer i sin afhandling »Vi alene vide – Et kildekritisk Bidrag til Vurdering af danske Enevælde«, Historisk Tidsskrift, 10.Rk., Bd.4, 1937-38, s.261-77 for at det var kancellipræsident P.C.Stemann, som stod bag såvel sagsanlægget mod David som reskriptet af 16.12.1834. H.Jørgensen, der i Trykkefrihedsspørgsmaalet i Danmark 1799-1848, 1944 ser Frederik VI som ophavsmand til en lang række forholdsregler mod pressen og tillægger ham i det hele taget et stærkt personligt initiativ på ytringsfrihedens felt, betragter kongen som ophavsmand til både sagsanlægget og reskriptet. Det er hans opfattelse, at det er udtryk for kongens reaktion over for den skærpede offentlige kritik, s.160, s.173f. S.112 skriver H.Jørgensen imidlertid, at det er vanskeligt, for ikke at sige umuligt med sikkerhed at bevise, hvem der er initiativtager i en bestemt sag. M.Rubin, Frederik VI's Tid, 1895, s.521 deler H.Jørgensens opfattelse m.h.t. initiativet i de to omtalte sager.

kendskab til presselovgivningsarbejdet i regeringskontorerne, at bladene kunne bringe notitser om, at en ny presselov var under udarbejdelse, og at Stemann, Ørsted, Moltke og Höpp forestod arbejdet.

Den 19.1.1835 afgav komitéen betænkning, ledsaget af en mindretalsudtalelse af Ørsted. De tre øvrige komitémedlemmer mente godt, at en ny presselov med censur kunne indføres uden først at spørge stænderne, men Ørsted tog afstand fra censur og fremhævede, at loven iflg. stænderanordningen måtte forelægges stænderne. Ørsted holdt fast i den gældende presselovgivning og mente, at hvis regeringen havde til hensigt at skærpe reglerne, ville den mest hensigtsmæssige måde være at ændre straffebestemmelserne således, at der fremkom mere præcise regler for, hvad der ustraffet kunne publiceres.

Alt imens kørte retssagen mod C.N.David. Anklageren, generalfiskal, W.F.Treschow sagde, at Fædrelandet med en række artikler havde lastet den monarkiske regeringsform, mens forsvareren, prokurator C.W.Haagen hævdede, at der i bladet kun have stået, hvad der siden Montesquieus tid var blevet doceret fra de europæiske statsvidenskabelige universitetslærestole.

Selve retshandlingen foregik bag lukkede døre, men samtlige procesakter offentliggjordes i Fædrelandet, og der blev ikke sparet på de store ord. Således sagde C.N.David f.x.: »I mig er Danmarks Skrivefrihed indstævnet for Dem, og derfor har denne Sag en saa stor Betydning og Vigtighed for langt flere end mig – for Folket«. Forsvareren, C.W.Haagen sagde bl.a.: »... men høit og lydeligt vil jeg forkynde, at denne Sag er *Fædrelandets*, at den er en Kamp om Nationens Ret til Meningsstyring om Menneskets helligste Rettigheder...<sup>44</sup>

Offentligheden fulgte interesseret med i retssagen og Fædrelandets oplag steg.<sup>45</sup> Sagen blev indlagt til dom i begyndelsen af marts 1835, og det endte med en frifindelse af David den 18.5.1835. Ytringsfriheden havde vundet en sejr, men regeringen hævnede sig på C.N.David ved at afskedige ham fra hans professorat.

Jeg har andetsteds i detaljer skildret den dannede københavnske borgerskabs politiske reaktion på regeringens planer om at indskrænke ytringsfriheden,<sup>46</sup> en politisk reaktion, der i de historiske fremstillinger er kendt som den store trykkefrihedsbevægelse. Jeg skal derfor indskrænke mig til at gennemgå hovedtrækkene i ytringsfrihedskampagnen.

De første efterretninger, om at en ny presselov var på vej, havde ikke

<sup>44</sup> Fædrelandet 25.1., 1.2., 22.2., 1.3.1835.

<sup>45</sup> Danske politiske Breve, udg. af P.Bagge & P.Engelstoft, 1945, nr.61 a.

<sup>46</sup> S.Juelstorp, Organiseret politisk aktivitet i Danmark i midten af 1830erne, Historie. Ny Række. 19.3.1992.

fremkaldt større reaktioner i offentligheden. Som T. Algreen-Ussing mente man, at sagen ville blive forelagt stænderne. Det blev af afgørende betydning for begivenhedsforløbet i vinteren 1835, at professor J.F. Schouw engang i januar 1835 fik pålidelig underretning om, at den politiske ledelse havde planer om at indskrænke ytringsfriheden hen over hovedet på stænderne. Schouw skrev en artikel i et forsøg på at påvirke regeringen, men artiklen blev aldrig trykt. Schouw havde ikke ramt den rigtige tone. I stedet fik han sin gode ven, nabo og universitetskollega, professor H.N. Clausen til at skrive en artikel om ytringsfriheden. Den offentliggjordes den 5.2.1835 i Dansk Ugeskrift. H.N. Clausen motiverede sin artikel med, at spørgsmålet om en hindring af pressens misbrug, dvs. angreb på »den af Lovene opreiste Orden« i staten, på det seneste var blevet aktualiseret som følge af den stigende interesse for politiske forhold. H.N. Clausen opfordrede dels regeringen til at skabe offentlighed i ytringsfrihedsspørgsmålet, dels påpegede han, at pressen selv skulle holde justits i stedet for tilsynet (censor).

I midten af februar 1835 tog begivenhederne for alvor fart. Det forlød nemlig, at de nye presselove lå klar til kongens underskrift. »En almindelig Forskrækkelse udbredte sig«, bemærkede en samtidig brevskriver.<sup>47</sup>

Den 12.2.1835 holdt de nyvalgte københavnske stænderdeputerede deres ugentlige politiske møde, og her blev situationen drøftet. Man var i en prækær situation, for man kunne dårligt foretage sig noget, eftersom regeringens presseinitiativ var uofficielt. Det blev besluttet at indkalde til et ekstraordinært møde, hvortil man indbød de deputeredes suppleanter. Der skulle man så diskutere et handlingsprogram for det tilfælde, at en ny presselovgivning blev gennemtruffet af regeringen.

Umiddelbart efter de deputeres møde den 12.2.1835 besluttede de tre professorer J.F. Schouw, H.N. Clausen og F.C. Sibbern at henvende sig direkte til kongen for at hindre presselovens gennemførelse. Clausen udfærdigede en adressetekst, som samlede 572 underskrifter i København.

Det var hektiske februardage for trykkefrihedsadressens initiativtagere og organisatorer. Samme dag, adressen blev afleveret på Amalienborg, den 20.2.1835, afgav pressekomitéen sin endelige betænkning om en ny presselovgivning til kongen.

I sin artikel i Dansk Ugeskrift havde Clausen opfordret regeringen til at overlade det til pressen selv at fjerne »Ukrudtet«, og det spillede man også på i adressen til kongen. For at vise, at man havde til sinds at gøre

<sup>47</sup> Jvf. note 45.



noget konkret, bragtes dagen før trykkefrihedsadressens aflevering til kongen i Kjøbenhavnsposten en notits om, at der forelå en plan om at stifte en forening med det formål, at sikre pressens rette brug og modvirke dens misbrug. Bekendtgørelsen var underskrevet af indbyderne til trykkefrihedsadressen. Planen må ses som et udtryk for den ydmyge selv-censur, som forfatterne var underkastet under Frederik VI's politiske regime.

Med hensyn til regeringens planer om en ny presselov blev alt foreløbig stillet i bero. Det var kongens gamle minister og fortrolige, J.S.Møsting, der greb ind. Den store adressebevægelse havde gjort sin virkning. Over for kongen gjorde Møsting gældende, at stænderne burde høres, inden en ny lov blev udstedt, og sådan blev da også den fremtidige procedure på presselovgivningens område.

En plakat, der indeholdt nærmere bestemmelser af trykkefrihedens grænser blev forelagt stænderforsamlingerne i 1836. Lovudkastet havde udgangspunkt i A.S.Ørsteds tanker om en revision af presselovgivningen. A.S.Ørsted, der af Frederik VI var blevet udpeget til at repræsentere regeringen i stænderforsamlingerne, gav på mødet i Roskilde stænderforsamling den 7.1.1836 en fremstilling af de grunde, som havde fremkaldt lovforslaget. Forslaget gik ud på, »at en Forfatter, der paa en utilbørlig Maade, har ytret sig angaaende Rigets Forfatning eller dets Love eller Regjeringens Handlinger, men uden at den onde Hensigt er saa umiskjendelig, at han kan dømmes efter Forordningen af 27.9.1799, §§2, 3 eller 7, kan, for den Mangel af pligt skyldig Opmærksomhed der i alt Fald bliver ham at tilregne, anses med Pengebøder«. <sup>48</sup> A.S.Ørsted anførte, at trykkefriheden af enkelte publicister benyttedes på en måde, som stred mod dens formål, idet de på en nedværdigende måde angreb landets love og regeringens foranstaltninger. Han anførte, at sådanne angreb nok sjældent, og måske aldrig, stammede fra et egentligt fjendtligt sindelag mod regeringen. Men der fandtes skribenter, som »føle en forfængelig Glæde ved at mestre Regjeringen i de bitreste og overmodigste Udtryk. Exemplet smitter, og det synes næsten, at Man Stundom anstrænger sig for at komme til den høieste Spids af Ubeskedenhed, hvortil Man kan vove sig, uden at gjøre sig til et sikkert Bytte for Lovens Straf«. <sup>49</sup> Ørsted sagde videre, at erfaringen havde vist, at de gældende straffelove ikke var tilstrækkelige til at »kue slige Udskejelser«. Dommen i retssagen mod C.N.David havde ifølge Ørsted bestemt antydnet et hul i loven. Hullet bestod i, at loven ingen straf havde bestemt for den forfatter, der ved at ytre sig således om

<sup>48</sup> Roskilde Stændertidende, sp.639-40.

<sup>49</sup> Anf. st., sp.1631.

statens forfatning, love og regering, »at disse Ytringer, efter deres naturlige og rimelige betydning, hvori Læseren vilde opfatte dem, indeholdt nedværdigende Domme over disse Gjenstande, men som dog siden giver en saadan Forklaring over disse Ytringer, at den bestemte onde Mening findes ei med Sikkerhed at kunde tillægges ham«. <sup>50</sup>

Den komité, der behandlede regeringens lovforslag, indstillede til stænderforsamlingen, at den, uagtet den måtte beklage de misbrug af pressen, som det forelagte lovudkast gik ud på at modarbejde, afviste lovforslaget. Både komitéen og stænderforsamlingen fremhævede det vage og ubestemte i lovens ord under behandlingen af plakaten. Udtrykket »Mangel på pligtskyldig opmærksomhed« vakte tydeligvis modstand. Det var ret beset en elastisk formulering. Lovforslaget afvistes da også af et stort flertal af forsamlingens medlemmer. Kun en lille gruppe konservative under ledelse af biskop J. P. Mynster, der anså de liberale for »Skraalere«, <sup>51</sup> havde forståelse for regeringens synspunkter, som de var fremlagt af A. S. Ørsted.

Også i den liberale presse vendte man sig kraftigt mod lovforslaget. Således tog Kjøbenhavnspostens politiske redaktør, talerøret for »det unge Danmark«, Orla Lehmann kraftigt afstand fra yderligere indskrænkninger i ytringsfriheden. Lehmann påpegede, at såvel regeringen som mange konservative bedsteborgere havde svært ved at vænne sig til politiseringen af offentligheden efter de tre foregående årtiers »Stilleben«. <sup>52</sup>

Trods modstand fra begge stænderforsamlinger gennemførtes lovforslaget med udstedelsen af plakaten af 1.11.1837. I august samme år havde kongen påny gjort Danske Kancelli opmærksom på »den stedse tiltagende Skrivefrækhed i de offentlige Blade«. Enevælden var opsat på at forsvare sig mod den tiltagende liberale opposition.

Ytringsfrihedsspørgsmålet forblev et brændende og stadig uløst spørgsmål under hele den sene enevælde. Nok skulle borgerne høres i lovgivningsspørgsmål, men der var grænser for, hvor langt deres politiske kritik måtte gå. Under Frederik VI blev grænsen således sat ved en tematisering af selve systemet. Det var i 1830erne ikke muligt at diskutere spørgsmålet om en fri forfatning. Skulle spørgsmålet frem, måtte det ske indirekte og på et teoretisk plan. Først da Christian VIII gik i dialog med de liberale ved tronskiftet i 1839, blev det muligt at diskutere forfatningsspørgsmålet. Christian VIII gav nok den liberale opposition videre rammer end Frederik VI, men stadig gjaldt til syvende og sidst det

<sup>50</sup> Anf. st., sp. 1633.

<sup>51</sup> Danske politiske Breve, udg. af P. Bagge & P. Engelstoft, 1945, nr. 117, jvf. nr. 66a.

<sup>52</sup> Kjøbenhavnsposten 15.1., 16.1., 19.1., 7.2., og 12.2. 1836.

enevældige magtsprog over for den liberale borgerlige offentlighedsmodel, hvor det alene var argumenterne, der talte. I 1840erne forefaldt mange pressesager, skønt presselovgivningen blev justeret en smule i overensstemmelse med den ændrede tidsånd, hvor den politiske ledelse vel nok anså skarp politisk kritik for tilladelig, men samtidig ønskede at forsvare sig mod den tiltagende liberale oppositionsbevægelse, som anfægtede selve det enevældige system. Enevælden forsvarede sig ved at bevare trykkefrihedsforordningen af 27.9.1799 samtidig med at den førte en offensiv pressepolitik, der fremmede regeringsvenlige synspunkter.

Intelligensen politiseredes relativt hurtigt efter forfatningsudspillet i 1831. Det gjaldt navnlig for den unge generation, det såkaldte »unge Danmark«. Men også store dele af de ældre blev liberale. Sammen ønskede de så stort et råderum for ytringsfriheden som muligt. De var vant til frie tøjler i den litterære debat, der var karakteristisk for Guldalderen i de første årtier af 1800-tallet. Generationen fra 1800, den litterært, kunstnerisk og videnskabeligt interesserede romantiske generation, anså derimod »det unge Danmark« for en samling af fremturende, uvorne drengebørn, som regeringen var berettiget til at »opdrage« ved hjælp af presselovgivningen.

Ytringsfrihedsspørgsmålet blev først løst med enevældens afskaffelse i marts 1848. Ytringsfriheden kodificeredes i Junigrundlovens §91, som anførte, at »Enhver er berettiget til at ved Trykken at offentliggøre sine Tanker, dog under Ansvar for Domstolene. Censur og andre forebyggende Foranstaltningen kunne ingensinde paany indføres«. Med Junigrundloven indførtes altså ytringsfrihed, men det var en arv fra enevælden, at denne ytringsfrihed ikke var af materiel art, men en såkaldt formel ytringsfrihed,<sup>53</sup> hvor lovgivningsmagten til enhver tid kunne sætte grænser for ytringsfriheden.

Denne ordning er bevaret i § 77 i den nuværende grundlov fra 1953, og giver sig f.x. udtryk i, at det efter en folketingsvedtagelse er strafværdigt at fremsætte racistiske synspunkter. Ligesom under enevælden er der – sans comparaison – sat grænser for ytringsfriheden i nutidens Danmark.

<sup>53</sup> Jvf. P.Germer, *Ytringsfrihedens væsen*, 1973.

## SUMMARY

*The Copenhagen Intelligentsia and Freedom of the Press in the 1830s*

The present article studies the question of freedom of the press in Denmark during the 1830s under the late absolute monarchy. The government's announcement in 1831 that it intended to convoke provincial assemblies of the Estates General with consultative status set off a process of public politization. Given that the citizenry was to be consulted in matters of legislation, it became increasingly untenable on the part of the government to uphold the strict controls on the press that had characterized its policy since the Press Law of 1799.

Although the Press Law formally upheld freedom of expression, its many vague stipulations created considerable uncertainty as to what citizens were allowed to express in print. The draconian penalties for breaking the law and subsequent legal restrictions on the press brought the lively political debates characteristic of the 1790s to a standstill. Newspaper editors developed the practice of sending their proofs to the supervision office of the police, which carefully monitored the press with a view to prohibiting illegal publication. By allowing the police authorities to delete in the proofs the editors avoided confiscation of their papers and criminal trial for infringement of the press laws.

In 1834 a prolonged debate on freedom of expression was unleashed when the editor of the *Kjøbenhavns-posten* (*Copenhagen Post*) complained about the arbitrariness of the police's delations. The Secretary of the Chancellery, Tage Algreen-Ussing, attempted in a series of newspaper articles to correct the wide-spread belief that sober and serious-minded political criticism was forbidden. Algreen-Ussing contended that the police had no authority to change a comma in the newspapers' proofs, and that the editors were accountable only before the courts. His intention was to stimulate political debate as the opening of the consultative Estates General drew closer. He emphasized repeatedly that there was no "coercion of the press" in Denmark, although he conceded that the press laws were less than ideal.

A young jurist, Balthazar Christensen, in a pamphlet refuting Algreen-Ussing, claimed that the authorities' tight control of the press was tantamount to censorship. He himself favoured the opinion that there should be complete and unmonitored freedom of expression. As Algreen-Ussing, the pragmatic realist, pointed out, this was an impossible position under an absolute monarchy.

A number of writers intervened in the debate on whether or not the press laws amounted in practice to censorship. In the Fall of 1834 an anonymous writer in *Dansk Literatur-Tidende* (*The Danish Literary Times*), after a rundown of numerous contributions to the debate, concluded that the current press laws were outmoded and would no doubt be on the agenda of coming assemblies of the Estates General.

As public interest in politics increased, the publicists grew ever bolder, resulting finally in the King's resolve to put an end to the growing "writer impudence". A committee was formed to discuss whether controls on the press could be tightened without subjecting the matter to the Estates General. Although these discussions were carried on in secret, word quickly leaked from the government offices that something was in the wind. The newly elected deputies to the Estates General held a meeting on the matter in February 1835.

They were in contact with three university professors, Joachim Frederik Schouw, Henrik Nicolai Clausen, and Frederik Christian Sibbern, who decided to turn directly to the King in the form of an address. This "Address Concerning Freedom of the Press" with its 572 signatures in defense of the freedom of expression had an impact. The Government retreated from its decision to tighten control of the press, but in 1836 it presented the assemblies of the Estates General with a bill regulating the limits of freedom of expression. The assemblies and the liberal press rejected it, but to no avail against the word of the absolute monarch, who in 1837 made it into law.

The question of freedom of expression remained a hotly debated issue throughout the last years of the absolute monarchy, which was willing to listen to its subjects in matters of legislation, but set the limits to how far political criticism could go. The question of freedom of expression was resolved only with the abrogation of absolutism in 1848.

Translated by MICHAEL WOLFE